

râri'l-fevâtih, (*Keşfü'z-zunûn*, I, 727) ve İbnü'd-Düreyhîm'in *Kenzü'd-düerer fî hurûfî evâ'îlî's-süver'i* (a.g.e., II, 1514) bu tür eserlerden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, "ftħ", "vył", "tbb" md.leri; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Şâkir), I, 205-224; Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 164-181; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 520-521; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), II, 967-975; *Keşfü'z-zunûn*, I, 727; II, 1514; Ca'fer Şa'âr, "Pezûheşi der Bûre-i Fevâtih-i Süver", *Yâdnâme-i Üstâd Hâc Mîrzâ Yûsûf Şa'âr*, Tahran 1973, s. 5-10; İbrâhim Ali Ömer, *el-Kur'ânü'l-Kerîm, târihu ve âdâbüh*, Küveyt 1404/1984, s. 99-101; Muhammed el-Hasnâvî, *el-Fâsıla fi'l-Kur'ân*, Beyrut 1406/1986, s. 198-205; Muhammed Ahmed İbrâhim, *Hurûfû'l-mu'ceme fî fevâtihu's-süver*, Küveyt 1413/1992, s. 23-46; Âîşe Abdurrahman, *el-İ'câzû'l-beyânî li'l-Kur'ân ve mesâ'ilü İbnî'l-Ezrak*, Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 140-205; Abdülvehhâb Hamûde, "Re'yün fî te'vîli fevâtihî's-süver", *Risâletü'l-İslâm*, XII/1, Kahire 1960, s. 74-78; İyâde b. Eyyüb el-Kebîsî, "İm'ânü'n-nazar fî fevâtihî's-süver", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXV/2, İslâmâbâd 1990, s. 5-42.

ABDURRAHMAN ÇETİN

FEVCDÂR

(فوجدار)

Bâbürlüler'de idarî ve askerî yetkilere sahip görevli.

Arapça **fevc** (bölük) kelimesiyle Farsça **dârdan** (sahip, mâlik) oluşan fevcdâr terimi "tabur veya bölük kumandanı" demektir. Meşhur âlim ve devlet adamı Ebû'l-Fazl el-Allâmî fevcdârî, serkârın (bölge, il, kaza) hem askerî hem de idarî görevleri bir arada yürüten en yüksek âmiri olarak tarif eder (*Âyîn-i Ekberî*, s. 41-42). Fevcdâr unvanı Delhi Sultanlığı döneminde de kullanılmıştır. Bu dönemde yolları kontrol etmek için stratejik noktalarda kurulmuş kalelerde görev yapan "kütvâl"ler daha sonraları fevcdâr olarak adlandırılmıştır. Fakat kütvâl de şehirlerde güvenliği sağlayan bir memur olarak varlığını sürdürmüştür. Sivil işler ve genel yönetimin sorumluluğu "şık-dâr" adı verilen görevliye bırakılmışken fevcdârlar hukukun uygulanması ve düzenin sağlanması ile uğraşıyorlardı. Delhi sultanlarından III. Firûz Şah Tuğluk'un saltanatı devrinde (1351-1388) şık-dâr ve fevcdârlardan bahseden Berenî bunların Dûâb'da eşkıyalık hareketlerini bastırmakla meşgul olduklarını belirtir (*Târîh-i Firûzşâhî*, s. 479). Fevcdârlar Bâbürlü öncesi dönemlerde, fevkalâde hallerde sivil yetkililerle iş birliği yapan bugün-

kü olağan üstü bölge kumandanlarına benzer şekilde görev yaparlardı. Sûrîler'den Şirşah Sûr'un hâkimiyeti zamanında ise (1538-1545) hem serkârın âmiri, hem de âcil dönemlerde veya askerî maksatlarla ileri karakollarda ve sınır kalelerinde kale kumandanı olarak iki önemli görevi üstlenmişlerdi. Fevcdârlara merkezî idarede her türlü görevi icra edebilme yetkisi tanınmıştı. Normal olarak her serkâra bir fevcdâr tayin edilir, fakat gerekli durumlarda bu sayı ikiye çıkarılabiliirdi.

Delhi Sultanlığı'ndaki şık-dârların yerini Bâbürlüler döneminde fevcdârlar aldı. Bunlar teşkilâtta eyalet valilerinin (sûbedâr) bir alt kademesi durumundaydı. Asıl icraatları, güvenliğin sağlanması yanında vergi tahsiline memur olan "emîn" veya "amelgûzâr"lara yardımcı olmak ve bölgelerindeki toprak sahiplerinin vergilerini düzenli şekilde ödemelerini temin etmekte. Yolların muhafazası ile de görevli olan fevcdâr, bölgesinde herhangi bir seyyah veya tüccarın gündüz soyulması halinde bunun zararını tazmin etmek zorunda kalırdı. Onun görevleri arasında Hint çiftçilerinin korunması, "câgirdâr" denilen iktâ sahiplerinin ticarî temsilcilerine silâhlı asker sağlanması, mîrî arazilerdeki vergilerin toplanması da vardı. Ayrıca izinsiz silâh imalini önlemek, ormanların kesilmesine engel olmak, soyguncuları yakalamak, kendi bölgelerini ilgilendiren büyük suçlar hakkında bilgi elde etmek de onların başta gelen diğer görevleriydi.

Eyalet valilerine bağlı olmakla beraber fevcdârlar doğrudan doğruya sultan emriyle tayin edilirdi. Sınır (nahiye) fevcdârı veya ileri karakollardaki kumandanlar merkezle irtibat kurabilirler ve âcil durumlarda eyalet yöneticilerinden yardım isteyebilirlerdi. Nahiye fevcdârlarının görevleri kendi denetimlerindeki bölgenin sınırlarını kontrol etmek, âsileri yakalamak, isyanları bastırmak, mahallî ricalardan vergi toplamak, mümkün olduğu takdirde düşman topraklarına saldırıp buraları ele geçirmekti. Sınır fevcdârlarının bir zümresi ise kütvâl adıyla anılırdı. Bunların görevleri yarı askerî bir karakter taşımaktaydı ve XVIII. yüzyılda İngilizler tarafından yeni polis teşkilâtı kuruluncaya kadar varlıklarını sürdürmüşlerdi. Serkâr fevcdârları merkezden tayin edilmekle birlikte şehir civarını korumakla yükümlü "fevcdâr-ı

gird" eyalet valileri tarafından görevlendirilirdi. Bugün hâlâ Pakistan'ın eski Sind eyaletindeki şehir polis merkezi "fevcdârî" adıyla anılmaktadır. Fevcdârlar bazan geçici tedbirler için kazanın bir alt birimi olan nahiyelere de (pergene) tayin edilmiş ve bunlar serkâr fevcdârları ile aynı yetkiye sahip kılınmıştır. Bazı serkârlarda müstakil fevcdârlar bulunmaz, fevcdârın görevleriyle vergi toplayan emînin görevleri aynı şahsın üzerinde toplanabiliirdi. Fevcdârın görevlerini mahallî şık-dâr veya kütvâlin üstlendiği olurdu.

Fevcdârların bu görevleri yanında Delhi Sultanlığı döneminde hukukî yetkilere de sahip oldukları bilinmektedir. Bunlar âdi suçları yargılamak, sanıkları ve suç işlemeye eğilimli kişileri malî kefalet altında tutmak ve güvenlik tedbirleri almak gibi adlî görevler yapıyorlardı. Bâbürlüler'in ilk dönemlerinde fevcdârlar, bugünkü fevkalâde idarî yetkililer gibi bazan yalnızca askerî operasyonlar için bir yerden başka bir yere nakledilmekteydiler. Bunların ceza davalarında ki yetkileri son dönem Bâbürlü sultanları tarafından daha da arttırıldı ve kendilerine ölüm cezası ile sonuçlanabilecek davaların dışındaki davalar için yetki verildi. Hint ve Pakistan ceza mahkemeleri günümüzde "adâlethâ-yi fevcdârî", ceza davaları ise "fevcdârî mukaddimât" olarak bilinir.

BİBLİYOGRAFYA :

Berenî, *Târîh-i Firûzşâhî*, Kalküta 1862, s. 479-480; Ebûl Fazl el-Allâmî, *Âyîn-i Ekberî* (trc. Jarret), Calcutta 1949, s. 41-42; W. W. Hunter, *Annals of Rural Bengal*, New York 1868, I, 123 vd.; N. Manucci, *Storia del Mogor* (trc. W. Irvine), London 1907, II, 450-451; Ali M. Han, *Mir'ât-ı Ahmedî*, Baroda 1930, s. 174; J. N. Sarkar, *Mughal Administration*, Calcutta 1935, s. 63-66; İbn Hasan, *The Central Structure of the Mughal Empire*, Oxford 1936, bk. İndeks; R. P. Tripathi, *Some Aspects of Muslim Administration*, Allahabad 1936, bk. İndeks; P. Saran, *Provincial Government of the Mughals*, Allahabad 1941, s. 189 vd.; M. B. Ahmad, *The Administration of Justice in Medieval India*, Aligarh 1941, s. 121, 123, 164-165, 167, 171, 174, 179, 183, 194, 200, 209, 214, 245; S. M. Jafar, *Some Cultural Aspects of the Muslim Rule in India*, Peshawar 1950, s. 28; S. R. Sharma, *Mughal Government and Administration*, Bombay 1951, s. 105, 217; S. A. Q. Husaini, *Administration under the Mughals*, Dacca 1952, s. 203, 214-215, 224; I. H. Qureshi, *The Administration of the Sultanate of Delhi*, Karachi 1958, s. 201, 214; T. W. Haig, "Fevcdâr", *IA*, IV, 584; A. S. Bazmee Ansari, "Fawâjdâr", *EI²* (İng.), II, 868-869.

A. S. BAZMEE ANSARI